

»JEČE NARODOV« ALI TOLERANTNE POLITIČNE ENTITETE

Zakaj misliti imperij drugače

Pregledni znanstveni članek | 1.02

Izvleček: Kolonialni imperiji so v znanstvenem diskurzu često predstavljeni kot antipod nacionalnih držav, neredko demonizirani kot »ječe narodov«. Nov metodološki pristop v proučevanju teh multietničnih in multikulturnih političnih entitet – v antropologiji in zgodovinoписju se je pojavil sočasno z razpadom zadnjega večnacionalnega imperija, Sovjetske zveze, si prizadeva pokazati, da so bili imperiji precej bolj kompleksni in hkrati ranljivi, kot jim dandanes priznavajo mnogi. Medsebojno so tekmovali, a obenem sodelovali in si izposojali tako tehnike, tehnologije kot ideologije. Študije imperijev kritično obravnavajo uveljavljeno reprezentacijo odnosov med kolonizatorjem in koloniziranim v postkolonialnih študijah ter poudarjajo časovno in krajevno raznolikost ter fluidnost v pojmovanju omenjenih kategorij.

Ključne besede: imperij, nacionalna država, študije imperijev, dihotomija (imperialnih) agend, kolonizirani

Abstract: In scientific discourse, colonial empires are frequently presented as the antipode of the nation-state and sometimes even labeled "prisons of nations." In anthropology and historiography, a new methodological approach to the study of these multiethnic and multicultural political entities appeared simultaneously with the collapse of the last multinational empire, the Soviet Union. This approach aims to demonstrate that empires were far more complex and vulnerable than many would presently concede. Although competing with each other, empires also cooperated and borrowed techniques, technology, and ideology. Imperial studies critically address established representations of the relationship between the colonizer and the colonized in postcolonial studies and emphasize spatial and time diversity and the fluidity of the concept of aforementioned categories.

Key Words: empire, nation-state, imperial studies, dichotomy of (imperial) agendas, the colonized

»Ce qui est bon pour les français est bon pour tout le monde.« (Napoleon)

»Zmeraj znova moram ponoviti: Morda sploh ni bolj cesarju zvestega ljudstva od našega na jugu, vendar zvestoba cesarju ni v prid. Na majhnem stebru na koncu vasi sicer stoji sveti zmaj, in tam, kar pomnimo, piha sveto sapo čaščenja natanko v smeri proti Peking – toda sam Peking je ljudem v vasi veliko bolj tuj kot onstransko življenje.« (Franz Kafka: Ob gradnji kitajskega zidu)

Britanski zgodovinar William G. Beasley je nekoč zapisal, da si je človek bodisi samostojno bodisi v skupini vedno prizadeval nadvladati drugim (1987: 12–13). Za Saida (1994: 10) je vse v človekovi zgodovini zakoreninjeno v zemlji, zato so si ljudje vedno želeli imeti več ozemlja. Posledica težnje po »tují grudi« je bil nastanek imperijev, politične ureditve, ki je že vse od antike ena od oblik združevanja ljudi (Pagden 2003: 132). Potemtakem niti ni presenetljivo, da obilica avtorjev poudarja pomen imperijev, ki so jih ti imeli v skoraj vsej človeški zgodovini (Howe 2002: 1; Colás 2008: 3–4; Burbank in Cooper 2010: 1), saj je imperij že vse od antike ena od oblik združevanja ljudi (Pagden 2003: 132). Odločilno so spremenili podobo sveta, a so še vedno predstavljeni precej enoznačno. V nadaljevanju si bom prizadeval orisati, da je slednje zgolj posledica površnega poznavanja zgodovine imperijev in ideološki konstrukt nacional(istič)nih zgodovin(arjev).

V znanstveni literaturi, zlasti tisti o nacionalizmu, so načela imperija in nacionalne države običajno predstavljena kot izrazito antitetična (Kumar 2010: 121). Nacionalna država predstavlja ideale svobode, demokracije, samoodločanja, medtem ko je imperij pojmovan kot simbol zatiranja, zavojevanja in ekspanzionizma (glej Dialla 2006: 94). Slednji je še vedno pogosto prika-

zan kot oblika političnega zatiranja, ko določena skupina ljudi drugim zanika predvsem pravico do samoodločbe (Pagden 2003: xxi).¹ Nacional(istič)ni zgodovinarji jih pogosto prikazujejo kot »ječe narodov«, saj da imperiji že po svoji naravi ne morejo biti »humani, liberalni ali tolerantni« (Parsons 2010: 4).² V javnem diskurzu nekdanjih kolonij pa so imperialne dediščine večinoma grešni kozel za vse recentne družbene tegobe, čeprav »kolonializem nikjer ni prevladal nad praznim, neomadeževanim prostorom, zato mu tudi ne moremo pripisati odgovornosti za vse, kar se dogaja v »postkolonialnih družbah« (Loomba 2009: 23).³ Nasprotno ameriški zgodovinar Ronald Grigor Suny (1998: 12) opozarja, da imperiji niso nujno zatirali nacionalizmov, ampak so precej pogosteje zagotavljali pogoje in bodrili nastanek novih narodov. Tako je na primer habsburški imperij upošteval in spodbujal raznolike etnične, jezikovne in kulturne identitete; v

1 »Imperiji so odnosi politične kontrole, s katero si določene politične skupnosti podredijo efektivno suverenost drugih političnih skupnosti,« trdi denimo Doyle (1986: 19).

2 Predstavljeni plemena, kraljestva, mestne države, federacije in konfederacije, nacionalne države kot »naravne« enote politične afinitete je zgodovinski realnosti neadekvatno (glej Burbank in Cooper 2010: 11).

3 Tako me je med mojo študijsko izmenjavo v Makedoniji (med februarjem in avgustom 2009) tamkajšnji prijatelj prepričeval, da je za slab gospodarski položaj države, poleg albanske manjšine seveda, kriva »petstoletna turška nadvlada«. Celo pasivnost moških pri gospodinjskih opravilih naj bi izvirala iz tega – čeprav država že sto let ni več del osmanskega imperija. Takšni »mentalni odtisi« (beri »balkanska mentaliteta«) naj bi dediče omenjenega imperija ovirali »v njihovih prizadevanjih po evropeizaciji« (Baskar 2010: 215, glej tudi 2003: 2). Cooper pričujoči način pojasnjevanja imperialnih dediščin poimenuje *leapfrogging legacies*, ko trdimo, da »je nekaj v času A povzročilo nekaj v času C, ne da bi upoštevali vmesni čas B« (2005: 17).

* Klemen Senica, univ. dipl. japon. in sociolog kulture, doktorski kandidat na Oddelku za etnologijo in kulturno antropologijo Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani. 3310 Žalec, Gotovlje 189c, E-naslov: klemen.senica@gmail.com

jezikovno najbolj pisanih delih imperija so dijake v gimnazijah poučevali tudi pet, celo šest jezikov hkrati (Baskar 2007: 51).⁴ A ni zgolj poučevanje v vernakularnih jezikih pripomoglo h konstrukciji nacionalne identitete koloniziranih ljudstev. Vidno vlogo je imela hkratna izgradnja prometne infrastrukture. Po uporabi kolonialni Indiji (1857–59) so britanski upravniki začeli graditi železniško omrežje in tako pomembno prispevali k razvoju ideje o enotni Indiji (Cooper in Burbank 2010: 310).

Kritiki imperijev pogosto pozabljajo, da imata nacionalna država in imperij več skupnih točk, kot se običajno domneva (Kumar 2010: 120). Imperijem vehementno pripisujejo inherentno neenakopravno notranjo porazdelitev politične, ekonomske, vojaške moči, vendar Cooper (2005: 27) opozarja, da so te neenakomerno porazdeljene v vseh oblikah političnih enot, tako imperijih kot nacionalnih državah. Neegalitarnosti niso obstajale zgolj med metropolo in njenimi kolonijami, ampak so se v različnih oblikah ohranile še po osamosvojitvi slednjih in med nacionalnimi državami persistirajo tudi v 21. stoletju (Burbank in Cooper 2010: 458).⁵ Nekateri postkolonialni kritiki izvire neenakosti iščejo v obdobju kolonializma (Loomba 2009: 136), kar deloma odraža Wallersteinova (2006: 41) razvrstitev perifernih in polperifernih držav. Kljub temu bi bilo pretirano za vse tegobe nekdanjih kolonij obtožiti propadle kolonialne imperije.⁶ Cooper (2005: 230) nasprotno poudarja pomen samega procesa dekolonizacije, ne samo imperialnih dediščin, pri oblikovanju modelov postkolonialne politike.⁷ Pritrjuje mu Ania Loomba (2009: 17–18), ki sodi:

./.../ da so protikolonialna gibanja zelo redko predstavljala interese vseh državljanov neke kolonije. Po osamosvojitvi postanejo te razlike očitne. ./.../ Nova, neodvisna država omogoča, da se sadovi osvoboditve porazdeljujejo selektivno in neenakomerno. Razgaljenje kolonialnega ustroja oblasti še ne pomeni nujno izboljšanja položaja žensk, delavskega razreda ali kmetov v nekdanjih koloniziranih državah. »Kolonializem« torej ni zgolj nekaj, kar naj bi prihajalo samo od zunaj, torej nekaj, kar temelji na tajnem dogovoru z notranjimi elitami, temveč je fenomen, ki ga je mogoče reproducirati tudi znotraj same države.

Začetki odklonilnega odnosa do večnacionalne države v Evropi segajo v obdobje romantike, ko so takšne države začeli prikazovati kot coklo napredka, civilizacije in svobode (Gerasimov idr. 2005: 41).⁸ Tudi za nemškega filozofa Johanna Gottfrieda Herdera (1744–1803), mnogi ga štejejo za očeta nemškega nacionalizma, čeprav za Pagdena (2003: 131) nekoliko neupravičeno, sta bila koncepta 'naroda' (*Volk*) in imperija nezdružljiva.⁹ Nove

politične ideje v 18. stoletju, menita Burbank in Cooper (2010: 219), so »omogočile zamišljanje neimperija: en narod, ki vlada na enem ozemlju«. A ne samo, da so se imperiji izkazali za bolj trdožive od pričakovanih in intencij novodobnih nacional(istič) nih elit,¹⁰ njihova moč se je v 19. stoletju še okrepila (Pagden 2003: 132). Posledično smo bili priča zatonu osrednjih evropskih kolonialnih imperijev, britanskega in francoskega, šele kakšnih sto let pozneje. Kljub temu da sta pristala na smetišču svetovne zgodovine, se je koncept imperija ohranil v modernem političnem diskurzu »kot »drugi« sodobne politike, mednarodne ureditve in napredka« (Gerasimov idr. 2005: 42).¹¹ Označiti državo kot imperij je postalo politično nekorektno, ali kot sodi Lieven (2003: 413): »Dandanes je državi vljudno reči imperij samo, ko je varno mrtva in je ni več mogoče obuditi.« Imperij ni etiketa za totalitarno, nesvobodno, inklinirano k ireverzibilni eliminaciji samo v političnih diskurzih, ampak se ga kot belcebuba še vedno reprezentira v sodobni popularni kulturi – filmih, računalniških igrah ali znanstvenofantastičnih romanih oziroma stripih – kjer je enačenje imperija in zla precej rezistentno (Howe 2002: 10).¹² Kljub temu so bili imperiji precej bolj kompleksne politične entitete, kot jih želijo oziroma zmorej prikazati mnogi humanisti, družboslovci, politiki ali umetniki.¹³

Konceptualni prelom v proučevanju imperijev v antropologiji in zgodovinarstvu sovпада z razpadom zadnjega večnacionalnega imperija v Evropi, to je Sovjetske zveze (Gerasimov idr. 2005: 48).¹⁴ Sočasni razpad Jugoslavije je spodbudil povečano zanimanje sociologov, zgodovinarjev in politologov za imperije (Baskar 2003: 1), čeprav sta bili za Colása (2008: 159) šele ameriški invaziji na Afganistan in Irak po 11. septembru 2001 vzrok za oživitve priljubljenosti termina imperij v *mainstream* razpravah. Pomembno vlogo za drugačno pojmovanje imperijev v antropo-

»romantična« filozofija uzurpirala v francoski revoluciji konstruiran koncept »nacije«, saj da je Grande Nation označeval obliko »sožitja individuov, ki sestavljajo večino prebivalstva sveta, univerzalni tretji stan, v okrilju zakonov, ki so si jih naložili sami, da bi bilo sožitje mogoče. Nikakršne zveze nima z »narojenimi« Francozi, ampak s tedaj v Evropi omniprezentno absolutistično konstitucijo države, ki so jo republikanci dojemali kot režim sužnosti.«

10 Gellner (1997: 97–98) poda prepričljivo razlago intelektualne vneme za konstruiranje lastnih narodov v parabolih, ki skoraj zagotovo predstavlja »črno-zolto« monarhijo: »Posledična situacija nemudoma in v veliki meri koristi prej omenjenim buditeljem in lahko navsezadnje prinese določeno korist tudi drugim predstavnikom iste kulture, čeprav je težko reči, ali bi jim asimilacija v kulturo prvotnih nosilcev oblasti kaj poslabšala položaj.«

11 »./.../ kolonialni imperij je izginil, a je pustil svoj neizbrisni pečat na svet« (Gerasimov idr. 2005: 43). Podoben zapis je mogoče najti tudi pri Cooperju (2005: 34).

12 K naštetemu bi lahko pri nas dodali še slovenske časnikarje *à la* Boštjan Videmšek (2011), ki imperialnim elitam ne priznava zmožnosti umevanja zgodovinskih dogodkov, ko zapiše: »A imperialni voditelji imajo kar nekaj skupnih slabih lastnosti [–] za zgodovinske lekcije jim je, denimo, kaj malo mar.«

13 Precej poenostavljeno razlago odnosov med kolonijami in imperijem zasledimo tudi pri Immanuelu Wallersteinu (2006: 76–77).

14 Za Lievena (2003: 413) je bila Sovjetska zveza imperij, ker je »temeljila na avtoritarnih, nedemokratskih načelih in je zatirala ter izkoriščala svoje državljane, Neruse in Ruse«. Ob tem je zanimivo, da je v sovjetski politični retoriki antiimperializem, utemeljil ga je Vladimir Iljič Lenin (1870–1924), ohranil pomembno vlogo vse do njenega razpada (Suny 1998: 53).

4 Enakopravnost vseh prebivalcev Cisljatanije je omogočila nova ustava, sprejeta leta 1867 (Lieven 2003: 184).

5 V antropologiji so nekoč obstajale teorije o »prvobitnih« družbah, kjer so vsi njeni člani enaki. Realnost je drugačna in na svetu ni niti ene družbe, »v kateri bi vsi odrasli imeli čisto enak vpliv na vsako odločitev, enake pravice in dolžnosti« (Eriksen 2009: 152).

6 Niti industrijske družbe same ne omogočajo takšne družbene mobilnosti, kot se običajno domneva (Gellner 1997: 67).

7 Kritikam umanjka tudi uvid, da koncept imperija ni statičen, ampak je lahko samo faza v razvoju neke države. Cooper (2005: 195) kot primer navaja Združene države Amerike.

8 Kumar (2010: 122) začetke umešča že v obdobje razsvetljenstva.

9 Za Tajo Kramberger in Draga Rotarja (2010: 30–31) je nemška

logiji imata Frederick Cooper in Ann Stoler, ki sta v uvodniku zbornika *Tensions of Empire* (1997) med prvimi opozorila na potrebo po spremembi analitičnega pristopa pri njihovem preučevanju.¹⁵ Ugotavljata, da je bila Evropa v 19. in 20. stoletju »ustvarjena na podlagi svojih imperialnih projektov, kolikor so se kolonialna srečanja oblikovala v konfliktnih znotraj same Evrope« (1997: 1). Imperiji namreč niso bili monolitne politične enote, saj so bili v kolonialnih metropolah prisotni »konkurenčni načrti za izrabo moči, konkurenčne strategije ohranjanja nadzora in dvomi o legitimnosti podviga« (Cooper in Stoler 1997: 6). Imperialni voditelji so bili zato prisiljeni najti »tretjo pot« med nasprotujočimi si načrti in željami ter »kruto« realnostjo. Ameriški zgodovinar Burgwyn (2009: 59) zapiše, da je v tej maniri deloval tudi Benito Mussolini (1883–1945), ki je namesto z omejevanjem na »zavezo kateri koli doktrini ali predlogu« raje »sproti improviziral, razsojal in odločal.«¹⁶

Ob tem so bile tenzije prisotne tudi v kolonijah med različnimi skupinami kolonizatorjev – misijonarji, lastniki plantaž, uradniki, vojaki, pravniki, trgovci, industrialci itn. Tako so nekateri želeli, da bi bili kolonizirani Azijci oziroma Afričani najprej dobri kristjani, drugi so jih dojemali kot krepke poljedelce ali marljive delavce, zveste vojake (Burbank in Cooper 2010: 289). Polno nesoglasij in posebej težavno je bilo razmerje med večino misijonarjev in številnimi pripadniki drugih skupin kolonizatorjev, saj so prvi zavračali in obsojali ekscesna ravnanja slednjih (Pagden 2003: 65). Prav tako so se nesoglasja pojavljala glede načrtov gospodarskega razvoja v kolonijah. Če so ruski kolonialni uradniki v sibirskem Amurju v želji po hitrejšem ekonomskem razvoju imperialne periferije spodbujali prihod japonskih ribičev, so domači ribiči zagovarjali protekcionistično politiko (Kaminaga 2007: 266). Nadalje so bile tenzije prisotne med kolonialno metropolo in njej pripadajočimi kolonijami. Kolonialisti so namreč sčasoma razvili drugačne perspektive in prioritete kot imperialne elite v kolonialnih metropoli, opozarja Lieven (2003: 113). Spori zaradi vprašanja zemljiške posesti, priseljevanja v kolonijo, davkov in odnosa do staroselcev so bili najakutnejši. Življenje v drugačnem okolju je običajno radikaliziralo poglede priseljencev, ki so se bali za izgubo svojih s statusom zavojevalcev pridobljenih in z ničemer drugim opravičljivih privilegijev. Howe (2002: 75) navaja, da so bili predstavniki belske manjšine v Afriki praviloma bolj goreči privrženci na konstruiranih »rasnih« razlikah etablirane diskriminacije kot njihove politične elite doma v Evropi.¹⁷ Če torej povzamem, diskrepance so obstajale

na več ravneh, in sicer znotraj kolonialne metropole, v koloniji – oziroma kolonijah, saj jih je imel vsak imperij običajno več – in v odnosu med njima.

Omenjeno heterogenost imperialnih agend in strategij pogosto prezrejo epigoni doyenov postkolonialnih študij, saj se »osredotočajo zgolj na kulturne prakse, s pomočjo katerih se je imperij kot oblika moči realiziral, medtem ko prezrejo problematiko odnosov med strukturami, kot so narodi, države in kolektivne identitete« (Gerasimov idr. 2005: 43). Obenem postkolonialne študije koncept imperija vse prevečkrat povezujejo z evropskimi kolonialnimi imperiji, čeprav poznamo tako evropske imperije, ki so želeli vladati drugim Evropejcem, na primer Hitlerjev ali Mussolinijev imperij, kot neevropske imperije v predkolombovski Ameriki (npr. Inki, Azteki itn.) ali azijske imperije (primerjaj Howe 2002: 16). Kakorkoli, imperialne ekspanzije so bile večinoma oportunistične, improvizirane, pogosto odgovor na krizo doma (Howe 2002: 123), uspešne le zaradi evropske tehnološke in vojaške premoči in dejstva, da so Evropejci pri kolonizaciji Amerik in Azije uspešno izkoriščali notranje družbene napetosti v bodočih kolonijah.¹⁸ Nič drugače niso potekali osvajalski pohodi fašistične Italije v Evropi. Mussolini ni s pribočniki izdelal nobenih jasnih smernic, kako bo po ekspanziji potekalo upravljanje kolonij na Balkanu in je imel »v rokah le grobo izdelane načrte in nobene prave zamisli, kako uresničiti italijanski *spazio vitale*« (Burgwyn (2009: 319). Kljub temu niso bili italijanski imperialisti 20. stoletja v primerjavi s svojimi sodobniki nobena izjema. Prav tako japonski imperij ni imel nobenih veličastnih osvajalnih načrtov (Beasleyja 1987: 256). Zato je splošno veljavna Kaminagova (2007: 272) ugotovitev, da je upravljanje (ruskih) kolonij vedno temeljilo na sistemu *trial and error*. Gellner bi se verjetno strinjal z navedenimi trditvami, saj omenja, da je mogoče trditve o »nehotenem« nastanku britanskega imperija delno posplošiti na vse imperije (1997: 42). Kljub temu slednje ne velja za japonskega, ki je bil skrbno načrtovan, a njegovo vodenje še zdaleč ni bilo »enotirno«.

Z nenehnim perpetuiranjem binarne dihotomije med kolonizatorjem in koloniziranim, kjer je slednji vedno žrtev prvega, postkolonialne študije pravzaprav kolonizirane degradirajo na raven objektov, reflektiranih dejanj nezmožnih agensov in tako homogenizirajo, esencializirajo, tipizirajo itn.¹⁹

18 Krištof Kolumb (cca. 1451–1506) se ni odpravil na svojo pot na kitajski cesarski dvor z namenom ustvariti »zahodnjaški imperializem«, ampak najti alternativno pot za trgovanje z njim, sodita Burbankova in Cooper (2010: 149). Nehote je odkril »novo celino«, a šele poznejše odkritje azteškega in inkovskega imperija – z njunim bogastvom vred – je spodbudilo evropsko zanimanje za Amerike. Sam Kolumb je vse do svoje smrti trdil, da je pristal na najbolj vzhodnem robu Azije (Pagden 2003: 52).

19 Ičo Vidmar (2009: 87) v spremni besedi Césairejeve *Razprave o kolonializmu* zapiše naslednje: »Preseljene Karibčane je bilo treba nekako homogenizirati, da so lahko zadostili ekonomskim zahtevam, ki so jim bile vsiljene. Obenem so bili individualizirani, saj so jih oropali za vse podporne institucije iz njihove preteklosti.« Čez nekaj strani nato popolnoma nevede, in sicer ob analizi pojma *maron* (pobegli suženj), zanika vsemogočnost imperijev in aludira na dejstvo – a ga žal ne razčleni – da so bili tudi sužnji agensi svojih dejanj, seveda znotraj tedanjih družbenih struktur: »Redni pobegi so bili posamični ali skupinski. Ustvarjanje maronskih družb je bil pogost in pomemben pojav, ki spodbija trditve o moralni in intelektualni manjvrednosti črnih in indijanskih sužnjev. Uspešne maronske družbe so si prizadevale ustvariti nove in svobodnejše skupnosti zunaj suženjske »plantakracije«; občasno so s plantažniki sklepale

15 Avtorja ob tem iskreno priznata, da je na njuno misel odločilno vplival Georges Balandier s člankom *The Colonial Situation* (1951). Balandier je trdil, da je treba »kolonialno situacijo razumeti samo po sebi kot kulturno in politično tvorbo točno določenega trenutka in da so bili kolonizatorji del te zgodbe« (Cooper in Stoler 1997: 15).

16 Identično misel razvije Schulze (2003: 302): »Torej je šlo v vojnah fašistične Italije proti Etiopiji, pri njeni udeležbi v španski državljanski vojni in v drugi svetovni vojni na strani Nemčije za precej klasično kolonialno politiko, za politiko vplivanja in širjenja v slogu predvojnega časa, katere cilji niso bili nikdar jasno določeni, pač pa so bili odvisni od vsakokratne politične in vojaške konstelacije, vsekakor pa opremljeni z bombastičnimi razlagami in utemeljitvami, s katerimi se je Mussolini poskušal uveljaviti kot neposredni naslednik rimskih cesarjev.«

17 Beasley (1987: 52) navaja obraten primer, in sicer kritiko japonske imperialne politike v Koreji izpod peresa Inouēja Kaoruja (1836–1915) med njegovim službovanjem v koloniji.

Še bolj eksplicitna je v svoji kritiki Ania Loomba (2009: 21):

./.../ vrsta postkolonialnih razprav poudarja koncepte, h kakršnim sodijo »hibridnost«, fragmentarnost in raznolikost, hkrati pa rutinsko govorijo o »postkolonialnih razmerah«, »postkolonialnih subjektih« ali o »postkolonialnih ženskah«. Takšni termini so v najboljšem primeru zgolj koristne okrajšave, kajti sami po sebi ne onemogočajo nikakršnega razlikovanja med različnimi vrstami kolonialnih situacij, delavskih razredov, spolov, lokacij, ras, kast ali ideologij, v katerih so se znašli ljudje, katerih življenje je bilo prestrukturirano zaradi kolonialne nadvlade.

Pri tem gre za tako imenovani metrocentričen pogled na imperije, ko njihovi preučevalci »vidijo izvore imperijev v imperializmu – sili, ki se širi iz metropole kot radijski valovi iz oddajnika« (Doyle 1986: 22–24). Poenostavljene reprezentacije odnosov med kolonizatorji in koloniziranimi pozabljajo, da je kolonizacija »pomenila proces, ki je v različnih delih sveta potekal različno, in vendar je ta proces v zgodovini človeštva izvorno prebivalstvo in nove prišleke povsod zapletel v izjemno kompleksno in travmatično razmerje« (Loomba 2009: 7). Said (1994: 242) opozarja na odločilne vplive neevropskih kultur na metropole, ki so bili še posebej izraziti v prvih letih 20. stoletja. Brez njih bi bila umetniška dela Pabla Picassa (1881–1973) ali Igorja Stravinskega (1882–1971) zagotovo drugačna. Colás (2008: 2) v duhu slavljenja imperijev zapiše: »Imperialne strukture in procesi so spodbudili pomemben napredek v naravoslovni in humanistični znanosti, obogatili jezike, kuhinjo in umetniške oblike ter z mešanjem kultur in tradicij ustvarili nove, dinamične družbe.« Ob proučevanju ekspanzije evropskih imperijev ne smemo prezreti dejstva, da so staroselci v Amerikah že pred prihodom evropskih kolonialistov delili izkušnje z življenjem v imperijih in imeli razvejane družbene interakcije (Burbank in Cooper 2010: 151). Prikazovanju »tradicionalnih ljudstev« kot nemočnih žrtev procesa modernizacije se upira tudi Eriksen, za katerega je takšno pojmovanje kolonializma dejansko podcenjevanje intelektualnih kapacitet koloniziranih (2009: 295). Said v svoji *Culture and Imperialism* (1994: xx) zapiše:

./.../ prezreti ali drugače dvomiti v prekrivajoče se izkušnje Zahodnjakov in Orientalcev, soodvisnost kulturnih področij, v katerih sta kolonizator in kolonizirani sobivala in se bojevala drug z drugim s projekcijami kot tudi s konkurenčnimi geografijami, naracijami in zgodovinami, pomeni prezreti tisto, kar je o svetu v preteklem stoletju pomembno.

V nadaljevanju prizna, da kolonizirana ljudstva niso brezbrizno sprejela tuje nadvlade (Said 1994: 66). Colás (2008: 88) kritiko še stopnjuje in rezonira, da »tudi vsi kolonialisti niso bili slepi sledilci ukazov iz metropol«. Identično misel razvije Baskar (2010: 215), in sicer da so pokolonialni študiji:

v osnovi še zmeraj ujeti v »herderjevsko« nedialektično

tihe dogovore« (Vidmar 2009: 91, op. 24). Že Halbwachs (2001: 163) sklepa: »Sužnji so bili kljub temu ljudje, ki so lahko v nasprotju s stvarmi prizadeli pravice gospodarjev, pa čeprav zgolj tako, da so neupravičeno zahtevali svobodo ali pa zbežali ali naredili samomor.« Kot ugotavlja Pagden (2003: 108), je v vseh družbah, kjer so poznali suženjstvo, obstajala bojazen pred spolnim občevanjem med sužnjem ali sužnjo z lastnikom oziroma lastnico.

antinomijo imperija in naroda ter so dokaj revni z idejami, ko gre za obravnavo kontinentalnih in kontigvitetnih (to-rej ne čezmorskih kolonialnih) imperijev, kakršni so bili tudi habsburški, osmanski, ruski ... imperij.²⁰

Študije imperijev so prispevale k spoznanju, da kolonizirani niso bili le žrtev različnih imperialnih politik, ampak »so našli načine, da so se osvobodili, spodkopali ali uničili imperialni nadzor« oziroma so si »prizadevali ustvariti svoje lastne imperije ali prevzeti mesto svojih imperialnih vladarjev« (Burbank in Cooper 2010: 2; glej tudi Colás 2008: 121), kar se je manifestiralo z mameluško uzurpacijo oblasti v Egiptu in Siriji leta 1250.²¹ Kot dokaz zgornje trditve japonski zgodovinar Kimitaka Matsuzato navaja, da so neruski in nepravoslavni prebivalci ruskega imperija izkoriščali imperialne institucije za promocijo lastnih identitet in interesov (2007: 10).²² Imperialni voditelji so morali v procesu osmišljanja svojega obstoja prepričati zavojevana ljudstva v smiselnost bivanja znotraj imperijev, drugače so bili hitro obsojeni na propad (Pagden 2003: 26). Cooper (2005: 17) takole definira relacije med kolonizatorji in koloniziranimi:

Kot katerakoli moč je bila tudi kolonialna predmet boja in obenem odvisna od materialnih, družbenih in kulturnih resursov vpletenih. Kolonizator in kolonizirani nista nespremenljiva konstrukta, zato je bilo treba takšni kategoriji poustvariti na podlagi določenega delovanja.²³

Identiteti kolonizator in kolonizirani nista bili konstantni, ampak arbitrarno fluidni. Ania Loomba opozarja na potrebo po celoviti analizi konstruiranja razlik med kolonizatorji in koloniziranimi, ki mora vključiti reakcije slednjih (2009: 117):

Zato »konstruiranja« v tem kontekstu ne gre razumeti kot proces, ki bi popolnoma izključil reakcije ljudi, za katerih reprezentacijo je šlo. To seveda ne pomeni, da so bile populacije, ki so jih kolonialni diskurzi stereotipizirali, same odgovorne za izkrivljanje podob, temveč samo, da so izkrivljene reprezentacije med drugim temeljile tudi na določenih konkretnih značilnostih, ki so jih kolonizatorji opazili.

20 Pomenljivo je, da pokolonialne študije ostro kritizirajo domnevne stranpoti francoskega imperija v Severni Afriki, a pravzaprav prezrejo muslimane v Centralni Aziji, kolonizirane v času carske Rusije in v Sovjetski zvezi podvržene prisilni modernizaciji (glej Cooper 2005: 23).

21 Niti prvi grški vstajniki proti osmanski nadvladi, upor so zanetili na ozemlju današnje Romunije, prvotno niso zahtevali lastne nacionalne države, ampak so želeli s prevratom spreobrniti razmerje sil v imperiju in ponovno vzpostaviti bizantinsko vladavino (Gellner 1997: 106).

22 Podobno so staroselci na Filipinih in v Afriki znanja, ki so jim jih posredovali misijonarji, uporabljali arbitrarno (Cooper in Stoler 1997: 7).

23 Omenjenega dejstva se zavedajo tudi pokolonialni kritiki na Slovenskem: »Pri tem pa ni napak opozoriti na nevarnost nekritične reprodukcije postvarelih kategorij kolonizator/koloniziranec, kakor se izvorno kažejo v teorijah Franza Fanona, Alberta Memmija in Jeana-Paula Sartra« (Jeffs 2007: 476, glej tudi 498). Kljub temu simplistične, pravzaprav manihejske dihotomije nekritično perpetuirajo, ko avtor namesto razlik znotraj skupine kolonizatorjev izpostavi naslednje: »Poleg tega lahko pretirano poudarjanje povnanjenih in enostavno binarno zasnovanih odnosov kot kolonizator/kolonizirani ali metropola/periferija ogrozi naše dojetje notranjih različnosti in protislov[ij] v posameznih družbah ter raznovrstnih oblik »notranjega kolonializma«, razmer, ko si domače elite pripovedno, politično in ekonomsko podrejuje različne manjšine.«

Kot dokazuje Ann Stoler (1995: 140), so obstajale razlike tudi znotraj kategorije evropskih kolonizatorjev, ko so bili nekateri bolj »pravi« Evropejci kot drugi. Kolonizatorji in kolonizatorke so namreč pripadali različnim poklicnim skupinam in družbenim slojem, delile so jih (kulturne) razlike, zato so si v kolonijah prizadevali uresničiti svoje parcialne interese (Cooper in Stoler 1997: 24). Zmotno je mnenje, da so vladajoči in vladani živeli vsaksebi. V začetnem stadiju priseljevanja kolonialistov v Amerikah so bile poroke med revnimi evropskimi priseljenci in sužnjami oziroma Indijankami pogoste (Burbank in Cooper 2010: 255) in družbeno še sprejemljive, španska krona in Cerkev sta jih celo spodbujali (Colás 2008: 127). Španski prišleki na ameriških celinah ali njihovi portugalski sodobniki v Indiji so prevzeli precej navad staroselskega prebivalstva (Loomba 2009: 117). Vsakodnevna družbena interakcija med kolonizatorji in lokalnim prebivalstvom se je pritiskom uradnih politik navkljub v kolonijah ohranjala vse do njihovega razpada. Mia Fuller (2007: 58) tako meni, da so Italijani v svojih afriških kolonijah »kazali precejšnjo brezbriznost do razlik«, zato so pogosto živeli drug ob drugem v istih četrtih, kar je med ideologi fašizma v kolonialni metropoli povzročalo gnev in ogorčenje.

Popreproščeno je prepričanje, da so bili kritiki imperialnih politik samo staroselci v kolonijah, torej kolonizirani, oziroma tisti, ki niso ustrezali konceptu kolonizatorja. Nasprotno, evropske imperialne politike so gradili tudi intelektualci v metropolah (Howe 2002: 87–88).²⁴ Med prvimi se je nehumanemu ravnanju s staroselci v Amerikah zoperstavil Bartolomé de Las Casas (okoli 1474–1566), čigar kritična misel se je napajala pri dominikancu Antoniu de Montesinosu (?–1545) (Pagden 2003: 65–66; Colás 2008: 124–125). Vendar nas sodobno glorificiranje njegovih pogledov ne sme zavesti, saj Las Casas ni nikoli podvomil v upravičenost zavojevanja »nevernih« (beri nekatoških) staroselcev (Pagden 2003: 71–72).²⁵ Kljub temu je v razpravi *Svobodno morje* (2011: 20–21) nizozemskega pravnika Huga Grotiusa (1583–1645) naslednji odlomek besedila Tomaža Akvinskega (1225–1274):

Za vojno ni nobenega pravičnega razloga, kajti Jezus Kristus, kralj kraljev, ki mu je bila dana vsa oblast v nebesih in na zemlji, ni poslal oboroženih vojakov, da bi osvojili svet, ampak svete učence, »kot ovce med volkove«. /.../ Zato bi bili zavrženi grešniki, če bi poskusili širiti vero Jezusa Kristusa na tak način. Niti ne bi bili njihovi zakoniti vladarji, ampak nasprotno, zagrešili bi velike rope in bili prisiljeni zaseženo vrniti kot nepravilni osvajalci in napadalci. Poslati jim je treba pridigarje, dobre ljudi, da bi jih s svojim učenjem in z gledom spreobrnili Bogu; ne pa ljudi, ki jih bodo zatirali, ropali, podjarmili in poskušali spreo-

brniti ter »iz njih narediti še večje otroke pekla, kakor so sami«, po zgledu farizejev.

Čeprav so si imperialni voditelji nedvomno želeli drugače, so zavojevanja potekala počasi. Slabe prometne povezave so močno ovirale že komunikacijo znotraj samih kolonialnih metropol, kaj šele stike s kolonijami.²⁶ Kljub oteženemu in dolgotrajnemu prenašanju novic in ukazov vedoželjnost koloniziranih za družbeno dogajanje v Evropi ni bila zanemarljiva. Da njihovi odzivi na spremembe na »stari celine« niso bili popolnoma pasivni, dokazuje revolucija na današnjem Haitiju (1791–1803), ki je bila po mnenju Burbankove in Cooperja (2010: 227) sicer sprva gibanje za svobodo znotraj francoskega imperija in ne za neodvisnost, kar ovrže Saidovo (1994: 197) tezo o uporu koloniziranih.²⁷ Vstaja proti neenakostim v imperiju je nato odmevala na evropski celine in je pomenila poseben impetus razpravam v Parizu, verjetno tudi širše (glej Cooper in Stoler 1997: 32), o državljanskih pravicah koloniziranih (Cooper 2005: 169–170). Že pred tem je britanski filozof Edmund Burke (1729–1797) Britansko vzhodnoindijsko družbo obtožil, da eksploatira lokalno prebivalstvo v Aziji. Svojo kritiko je utemeljil na premisi, da imperij »predstavlja moralno okolje, v katerem so vladarji lahko poklicani na zagovor« (Burbank in Cooper 2010: 243). Burke je bil skupaj z Adamom Smithom (okoli 1720–1790) eden od nasprotnikov britanske vojne z njenimi trinajstimi kolonijami v Severni Ameriki, saj je bil zanju spopad že od samega začetka obsojen na neuspeh (Pagden 2003: 91).²⁸ Za Burbankovo in Cooperja (2010: 244) so takšna nasprotovanja britanskim imperialnim politikam dokaz, da je bilo dogajanje v oddaljenih kolonijah pomembno za prebivalce metropol, čeprav so s tamkajšnjimi staroselci delili le redke kulturne afinitete. Nekatere od teh razprav so potem odmevale tudi v kolonijah, številne ne (Cooper in Stoler 1997: 12). Intelektualci v Parizu, Londonu, Madridu in drugih imperialnih centrih pa se niso menili za dogajanje v »oddaljenih svetovih« zaradi svoje benevolentnosti, ampak so se bali, da bo despotizem v kolonijah prejkoslej poteptal libertarne vrednote doma (Pagden 2003: 97–98).²⁹ Omenjenemu navkljub se je gibanje za odpravo suženjstva začelo na Britanskem otočju, in sicer med protestanti srednjega razreda. Šele pozneje se je ideja prenesla v ZDA,

26 Tako so poštne kočije okoli leta 1780 v Franciji uspele prevoziti pičlih 50 km dnevno, hitra pošta pa približno 90 (Schulze 2003: 150).

27 Enak primer je bila vstaja proti osmanski nadoblasti leta 1903 v Makedoniji, ki si je *hic et nunc* prizadevala za večjo avtonomijo znotraj imperija, a jo bukefalični politični in znanstveni diskurzi v današnji Republiki Makedoniji glorificirajo kot »boj za samostojno republiko« (glej Maxwell 2007: 137).

28 V skladu s takratnim *Zeitgeistom* je bila na enakopravnosti temelječa družba nenaravna in je zato ni mogoče udejanjiti, zapišeta Taja Kramberger in Drago Rotar (2010: 24). Vendar za avtorja to ne pomeni, da je bil Burke »sovražen do ljudi nizkega rodu, ki jih država ne sme zatirati, je pa po njegovem država zatirana, kadar jim je dovoljeno, da ji bodisi kolektivno bodisi individualno vladajo« (2010: 25).

29 Niso samo mislec v v kolonialnih metropolah zanimalo dogajanje v kolonijah: »Trditve o tem, da so v Afriko in Azijo prinesli izboljšave in napredek, so tako doma kot v tujini naletele na kritike: zakaj kolonialni imperiji niso vlagali več truda v izpolnitev svoje naloge in zakaj se je nadaljevalo prilasčanje zemlje, prisilno delo in obsežna uporaba nasilja?« (Burbank in Cooper 2010: 20). Ostre obsodbe nehumane italijanske imperialne politike v Libiji je bilo mogoče zaslediti celo v sarajevskem dnevniku *Jugoslovanski list* (glej Del Boca 2007: 138, op. 31).

24 Koncept metropole oziroma »metropolitanskega naroda« razumem kot Lieven (2003: xv), ki ga definira kot tiste »/.../ države, ki jih združuje ne samo kulturna in etnična solidarnost, ampak tudi pojmovanje državljanstva in državljanske egalitarnosti«. Motyl (1997: 20) namesto izraza metropola uporablja izraz jedro, definirano kot »večdimenzionalen niz teritorialno koncentriranih in medsebojno okrepljenih organizacij, ki uveljavljajo zelo centralizirano oblast v državi«.

25 Z Las Casasom je polemiziral njegov dominikanski sobrat Vinko Palentin (1508–po 1573), po rodu s Korčule, ki je ameriške staroselce opisal takole: »Indijanci /.../ pijanci, zmikavti in izdajalci«, podvrženi »sodomiji«, ki jih lahko poboljšajo le »primerne kazni in uporaba sile« (po Goldstein 2008: 95).

zapiše Cooper (2005: 199), kjer so jo za svojo sprejeli nekdanji sužnji, med njimi Olaudah Equiano (okoli 1745–1797).³⁰ Ania Loomba (2009: 96–97) dodaja: »Zahodni koncepti razsvetljenstva, demokracije in bratstva so torej povzročili, da so začeli Indijci in Afričani enakopravnost zahtevati tudi zase!«

Recentno prikazovanje koloniziranih »drugih« – kot nemočnih žrtev imperializma torej – je pravzaprav dejanje *post festum*, saj so se za njihove pravice borili številni eruditi, med njimi že omenjeni Grotius.³¹ Slednji je tako Vzhodnoindijce označil za inteligentne in preudarne v razmišljanju in praksah (2011: 15). Navedenemu navkljub Said (1994: 10) meni, da je bilo eksplisitnega odpora proti nastanku in pozneje ohranjanju imperijev v kolonialnih metropolah za vzorec.³² Identično kritiko izpostavi Parsons (2010: 363), in sicer da se javnost v kolonialnih metropolah ni preveč menila za dogajanje v kolonijah. Z omenjenima mislecema se sicer ne strinjam, a je hkrati treba biti previden pri pretiranem poudarjanju pozitivnega vpliva intelektualnih razprav v imperijih na življenje koloniziranih. Hkrati ne smemo prezreti dejstva, da omenjeni disparti niso *a priori* pripomogli k večji enakopravnosti koloniziranih, saj so občasno še bolj radikalizirali poglede nekaterih privržencev diskriminatornega tretiranja staroselcev (Cooper 2005: 172–173).

Značilnosti imperijev

Pred orisom glavnih značilnosti imperijev moram najprej definirati sam pojem imperij. Etimološko izhaja iz latinske besede *imperium*, ki jo Verbinčev *Slovar tujk* (1979: 286) definira kot 'ukaz, povelje; vrhovno oblast ali poveljstvo' oziroma 'državo, cesarstvo'. Ker je že sam termin *imperium* večpomenski, niti ni posebej presenetljivo, da ne obstaja enotna definicija koncepta imperij. Burbank in Cooper imperij definirata kot veliko politično enoto, ekspanzionistično ali s spominom na ekspanzijo, ki ohranja distinkcijo in hierarhijo svojega prebivalstva (2010: 8). Angleški zgodovinar Stephen Howe imperij razume kot »obširno, sestavljeno, multietnično ali večnacionalno politično enoto, običajno nastalo z zavojevanjem, razdeljeno na dominantno središče in podrejene, občasno precej oddaljene periferije« (2002: 30). O imperiju lahko govorimo, tako Colás (2008: 6), ko relativno majhna politična skupnost »zavojuje druge ljudi in obmo-

čja, se pogosto naseli med njimi in jih vedno s pomočjo prisilnih, pravnih, kulturnih in ekonomskih mehanizmov absorbira v večjo družbenoekonomsko in politično entiteto – imperij«. Za Cooperja (2005: 27) je imperij »politična entiteta, ki je obširna, ekspanzionistična (oziroma s spomini na ekspanzionistično preteklost) in ki poustvarja diferenciacijo in neenakost med ljudmi, ki jih vključuje«. Lievenova (2003: xiv) definicija imperija je naslednja:

./.../ imperij je, na prvem mestu, zelo velika sila, ki je pustila svoj pečat na mednarodnih odnosih v svoji epohi. ./.../ država, ki vlada obsežnim ozemljem in številnim ljudem, ker sta upravljanje s prostorom in multietničnost med največjimi stalnimi dilemami imperija. ./.../ imperij že po definiciji ni demokratičen, z drugimi besedami, ni oblika vladavine, ki vlada z nedvoumno odobritvijo svojih ljudi.

Kot je razvidno zgoraj, je enotna teorija o imperijih nemogoča (Gerasimov idr. 2005: 52). Njihova konvergentnost je eksplisitna, vendar je bila realizacija imperialnih politik vedno specifična. Colás (2008: 3) ob tem opozarja, da je »predstava o imperiju pomešana z vsemi vrstami nasprotujočih si političnih sentimentov in družbenih procesov«.

Nekatere značilnosti imperijev so razvidne že iz zgornje definicije, vendar jih bom skupaj z drugimi podrobneje razdelal v nadaljevanju. Glavna strategija imperialnih elit je bila kulturno, religiozno in v politični ureditvi heterogenim ljudstvom vladati različno, vendar nikoli enako ali enakovredno drugim komponentam svoje politične enote (Burbank in Cooper 2010: 441–442). Imperialni vladarji so namenoma vzdrževali mnogotere diverzitete ljudstev, vključenih vanjo, saj so jim razlike med kolonialno metropolo in periferijami rabile za ideološko podstat vladanja nad koloniziranimi (Sunny 1998: 5).³³ Posledično so bili imperiji vedno etnično, nacionalno, kulturno in religiozno heterogeni, čeprav se je stopnja tolerantnosti imperialnih elit do različnosti koloniziranih razlikovala. Tako so bili na primer mongolski, ruski ali osmanski imperiji imanentno strpnjši do drugačne veroizpovedi koloniziranih kot španski (Burbank in Cooper 2010: 109, 119) ali japonski.³⁴ Praviloma so se imperiji samooklicali za zaščitnike pripadnikov določene veroizpovedi, a so ščitili tudi druga, običajno dominantnemu benigna verska prepričanja. V obdobju srditih bojev z osmanskim imperijem je bil habsburški prisiljen gojiti toleranten odnos do protestantov, da bi si tako pridobil njihovo podporo, saj so bile osmanske elite do protestantske vere precej blagohotne, čeprav je bila osrednja religija imperija seveda islam (Miller 2006: 27).

Kolonialni imperiji so dopuščali ne samo religiozno, ampak tudi administrativno svobodo, vendar nekateri takšni trditvi oporekajo (glej Parsons 2010: 357). Sunny (1998: 22) navaja primer ruskega imperija, ki je ob uspešni inkorporaciji novih ozemelj lokalnim elitam dopustil določeno stopnjo administrativne, zakonodajne avtonomije, čeprav so bile te »mejne krajine« vedno

30 Prevečkrat spregledano dejstvo, ki sicer ne zmanjšuje grozot evropske trgovine z afriškimi sužnji – ta se je sicer začela že 8. avgusta 1444, ko je prva ladja v portugalsko pristanišče Lagos pripeljala 235 staroselcev z območja današnjega Senegala (Pagden 2003: 102) – je pet milijonov dodatnih prisilnih delavcev v Hitlerjevem imperiju konec leta 1944, prepeljanih v Nemčijo v zgolj tridesetih mesecih (Mazower 2008: 299).

31 Kritike načinov vladanja in ravnanja s koloniziranimi še zdaleč niso bile omejene samo na intelektualne kroge. Nacistični odnos do slovanskega prebivalstva v tretjem rajhu je problematiziral sam Otto Ohlendorf (1907–1951), ki je bil hkrati odgovoren za smrt več deset tisoč Judov (Mazower 2008: 254). Njihovi internaciji, a le tisti nemških Judov, so nasprotovali številni Nemci, med njimi sam nacistični komisar za Belorusijo Wilhelm Kube (1887–1943), saj so jih dojemali kot drugačne od vzhodnoevropskih (Mazower 2008: 372). Žal so vsi apeli in opozorila o brezumnem ravnanju pri Hitlerju naleteli na gluha ušesa.

32 Avtor obsoja takšne in podobne kritike imperialnih politik; zanj niso bile nikoli pristne, saj da so bile pogosto namenjene le tekmečem, imperijem, v katerih so živeli razumniki, pač ne. Nadalje opozarja, da niti razsvetljenci, Voltaire (1694–1778) ali Jean-Jaques Rousseau (1712–1778) na primer, niso nikoli podvomili v superiornost Evrope oziroma bele rase (Said 1994: 207, 241).

33 Nasprotno Lieven (2003: 27) trdi, da so si nekateri imperiji prizadevali asimilirati zavojevana ljudstva, vsaj njihove elite.

34 Intelektualne in politične elite carske Rusije so poleg Rusov pravoslavne veroizpovedi sestavljali katoliški Poljaki, protestantski baltski Nemci in muslimanski Tatari (Dialla 2005: 95). Verjetno je treba v tem kalejdoskopu poiskati razloge imperialne strpnosti do kultur in veroizpovedi kolonialnih subjektov.

podrejene imperialnemu centru.³⁵ Ruske imperialne elite niso nikoli posvečale pretirane pozornosti integraciji lokalnega prebivalstva v Srednji Aziji, Sibiriji ali Zakavkazju v svoj imperij, ampak so se zadovoljile zgolj s kooptiranjem elit (Suny 1998: 27). Prepričljivo pojasnilo tega fenomena podata Burbank in Cooper (2010: 12):

Cilj številnih imperijev je bila lojalnost, ne enakost; priznavanje razlik – posebej lokalnih vodij, ki so lahko nadzirali »svoje« ljudi – je lahko prispevalo k ohranjanju reda, pobiranju davkov ali tributov in vojaškemu rekrutiranju. Imperiji so lahko imeli koristi od večšin in povezav, ki so se razvile v različnih skupnostih. Različnost je bila lahko dejstvo in priložnost, ne obsesija.

Zato uspešni imperiji niso generirali niti konsistentne lojalnosti niti konsistentnega uporništva, ampak »kontingenčno akomodacijo« (Burbank in Cooper 2010: 14). Imperialne elite so nameoma ohranjale kulturno heterogenost, posebej med vladajočimi in vladanimi (Kumar 2010: 121), vse dokler so bile prepričane, da drugačna prepričanja in verovanja koloniziranih ne ogrožajo njihovih interesov (Pagden 2003: xxiii), ki so bili za Parsonsa (2010: 14) vedno le ekonomski. Hierarhični strukturi navkljub »drugost« koloniziranih ni bila inherentna ali stabilna, razlike so morale biti definirane in ohranjene (Cooper in Stoler 1997: 7), kar Aimé Césaire (2009: 18) v svoji kritiki kolonializma popolnoma zanemari in tako kolonizatorja opiše kot dehumaniziranega piona in koloniziranega kot produkcijsko sredstvo.

Kljub temu imperialne politike niso bile odvisne samo od želja elit v metropolah in prijateljskih ali sovražnih imperijih. Za Michaela Manna (2005: 22–28) moč države izhaja iz štirih virov, in sicer ideološkega, ekonomskega, vojaškega in političnega. Lieven k temu doda še geografske in demografske dejavnike, ki po njegovem mnenju vplivajo na nastanek, razvoj in razpad imperijev.³⁶ Pri tem navaja primer osmanskega imperija, ki zaradi deficita turškega prebivalstva ni nikoli uspel konsolidirati svoje moči na Balkanu (2003: 415–416).³⁷ Kontigvitetni imperiji so teže definirali jasne meje med metropolo in njenimi kolonijami, zato je bila v primeru ruskega imperija pravzaprav zabrisana (Lieven 2003: 123). Omenjeno dejstvo je v ruskem, a tudi osmanskem, habsburškem in sovjetskem imperiju pripeljalo do pravega »etničnega mozaika« (Barkey 1997: 102–103). Pomorski imperiji so lažje ohranjali množico razlik med kolonialno metropolo in kolonijami, če v njih le niso prevladovali priseljenci iz teh kolonij (glej Lieven 2003: 123). Kot sem omenil že zgoraj, je slaba razvitost prometnih povezav ovirala komunikacijo med

vladarjem in upravami provinc že v sami Evropi, zato je bilo prenašanje odlokov in ukazov dolgotrajno, njihovo izpolnjevanje pa vse do 19. stoletja izrazilo nedosledno (Schulze 2003: 44). Šele množična uporaba parnika, razmišlja Schulze (2003: 151), je omogočila razmah migracij, ki so radikalno spremenile percepcijo sveta.³⁸

Ker so imperiji oblikovali različne tipe kolonij (npr. trgovske enklave, plantažne predele, naselbine itn.), trdi Cooper (2005: 166), so se soočali z različnimi problemi upravljanja, obrambe in ekspanzije. Iz tega izhaja tudi različnost imperialnih agend in strategij. Kljub temu imperiji niso vladali vsem koloniziranim v določeni koloniji enako, ampak so različne verske, etnične idr. skupine obravnavali popolnoma arbitrarno, celo oportunistično. Prav slednje italijanski zgodovinar Del Boca očita Mussolinijevim kolonialnim uradnikom in vojakom, ki naj bi »vedno sistematično izkoriščali etnična in verska sovraštva podjarmljenih ljudstev« (2007: 151). Imperialne elite so praviloma v isti koloniji nagrajevale določene kategorije ljudi, da bi tako povečali nadzor nad tistimi, ki naj bi bolj ogrožali imperialne institucije (Burbank in Cooper 2010: 305).³⁹ Omenjena lastnost že nakazuje na naslednjo, ki je za Cooperja (2005: 239) tista, ki je bila skupna vsem imperijem, in sicer limitiranost. Imperiji niso imeli dovolj človeških resursov, da bi lahko v celoti nadzirali svoje kolonije, čemur pritrjuje Howerjev (2002: 66) zapis o lamentaciji francoskih kolonialnih uradnikov v Zahodni Afriki, kako dejansko kontrolirajo samo ceste, a še te le, dokler po njih korakajo njihovi vojaki. S podobnimi problemi so se soočali italijanski uradniki in vojaki v Sloveniji, Dalmaciji in Bosni, saj so uspeli nadzorovati zgolj urbana območja, težje dostopnega podeželja in goratih predelov okupiranih pokrajin se je »tujčeva peta« dotaknila le bežno (glej Burgwyn 2009: 91, 100).⁴⁰ Potemtakem številni koloniziranci širom sveta sploh niso imeli neposrednega stika z imperialnimi agenti iz metropole, razmišlja Ania Loomba (2009: 75, 118), in dodaja: »Zato milijoni Indijcev v vsem svojem življenju niso videli niti enega samega Britanca, čeprav so

38 Višek so ekonomske migracije (»s trebuhom za kruhom«) dosegle v stoletju po letu 1815 (Cooper 2005: 95). Po odkritju Amerik je do leta 1820 število v selitev prisiljenih (beri zasužnjenih) Afričanov kar od pet- do šestkrat presegle število Evropejcev, ki so odpluli na drugo stran Atlantika (Pagden 2003: 104). Revolucija v transportu je v 19. stoletju prav tako pripomogla k pojavu množičnega turizma (glej Baskar 2008: 26). Omenjenemu navkljub Pagden (2003: 58) prelomnico v migracijah datira v zgodnji novi vek: »Migracije, ki so pred pojavom čezoceanskih ladij potekale pretežno po kopnem in so bile počasne in nepovratne, so postale hitre in potencialno povratne.«

39 Velja tudi obratno, saj so nekatere manjšine iskale zaščito imperija pred dominantno skupino (Lieven 2003: 373). Tako so na primer staroselci na Tajvanu na japonsko kolonizacijo gledali kot na alternativo diskriminaciji, ki so je bili deležni s strani Kitajcev, živčih in omenjenem otoku (Kleeman 2003: 28).

40 Mia Fuller (2007: 42) zatrjuje, da so bili italijanski vojaški in civilni uradniki precej slabo pripravljani na upravljanje s kolonijami. Pestilo jih je pomanjkljivo znanje lokalnih jezikov, nezadostno vedenje o staroselskih religijah, etnijah; pogosto niso pravzaprav nič vedeli o geografskih značilnostih območij, kamor so jih napotili, a so se v neznanu mnogokrat odpravljali celo brez zemljevidov. Poveljnik enot za izkrcanje na Massawo – eritrejsko pristanišče na obalah Rdečega morja – polkovnik Tancredi Saletta (1840–1909), je priznal, da vse do izkrcanja ni videl zemljevida mesta (Del Boca 2007: 57).

35 Motyl (1997: 27) zagovarja radikalnejšo tezo, in sicer da so si imperiji z asimilacijo, s preseljevanjem in z genocidom prizadevali izbrisati razliko med metropolo in periferijami. Kulturne razlike med vladarji in vladanimi so nacionalistične ideologije pozneje izkoriščale za dokazovanje njihove domnevne nelegitimnosti. »Če voditelji politične enote pripadajo drugemu narodu kot večina vladanih, je to za nacionaliste izrazilo nevzdržno kršenje političnih norm,« sodi Gellner (1997: 1).

36 Doyle sile in institucije, ki so poganjale in oblikovale imperializem, deli na ekonomske, vojaške, politične, družbene in kulturne (1986: 19).

37 Demografski dejavniki so pomembno vplivali na imperialne strategije vseh kolonialnih imperijev. Zmanjšana nataliteta v osemdesetih letih 19. stoletja je francoske uradnike prisilila k iskanju rešitev, kako bi več posameznikom omogočili pridobiti francosko državljanstvo in hkrati ohranili »francoskost« svoje države (glej Stoler 1995: 131).

bila njihova življenja del britanskega imperija.«⁴¹ Zaradi deficita kolonialnih »pustolovščin« željnega prebivalstva so bili imperiji odvisni od pomoči lokalnih prebivalcev že v najzgodnejši fazi osvajanja »novih« teritorijev, ki so jih prišli lahko obvladali samo s pomočjo lokalnih znanj in tehnologij (Loomba 2009: 73). Tudi po zavzetju »nikogaršnje zemlje« so bile imperialne elite pri upravljanju svojih kolonij odvisne od mediatorjev, misijonarjev, kolonialistov, lokalnih elit in preostalih posrednikov, ki so se pogosto povezovali mimo vednosti imperialnega središča (Cooper 2005: 200–201). Za Sunya so bili primeri takšnih stikov redki (1998: 5), medtem ko Burbankova in Cooper (2010: 76) dopuščata možnost neposrednega ekonomskega sodelovanja med ljudstvi na robovih imperijev.⁴² Zavoljo zahtev različnih skupin kolonizatorjev in pritiskov koloniziranih so se bili imperiji pogosto prisiljeni prilagoditi in spremeniti načine upravljanja kolonij (glej Colás 2008: 34). Uspešna realizacija imperialnih agend, nastalih v kolonialnih metropolah, je bila odvisna od pisane množice faktorjev in ne samo od volje, samozavesti in arogance, kot napak sodi Said (1994: 11).

Nepopoln nadzor nad kolonijami in njihovimi prebivalci je bil le eden od vzrokov ranljivosti imperijev. Imperiji so bili hendikepirani tudi v odnosu do rivalskih imperijev, saj so se njihovi cilji pogosto prekrivali (Burbank in Cooper 2010: 3). Povrhu so jih omejevali celo zavezniki, ker so bili odnosi moči med njimi praviloma neenakovredni, kar na primeru fašističnega in nacističnega imperija nazorno prikaže Burgwyn – nemške čete so tako zasedle pristanišče Ploče na italijanski strani demarkacijske črte, da bi spodbudile izvoz boksita v Nemčijo (2009: 49, 178). Zatorej nekateri avtorji trdijo, da so bili »odnosi med imperiji /.../ ključni za njihove politike in možnosti njihovih subjektov« (Burbank in Cooper 2010: 14).⁴³ Imperialne strategije so se usklajevale tako znotraj imperijev kot med samimi imperiji (Beasley 1987: 70). Imperiji namreč niso bili izolirane entitete (Miller 2006: 25), njihove medsebojne interakcije so hkrati prispevale k tekmovalnosti, imitacijam, inovacijam in vojni ter miru (Burbank in Cooper 2010: 14). Čeprav so med seboj tekmovali, so tudi sodelovali,

trgovali in si izmenjavali dobrine, ideje in ljudi (Colás 2008: 5). Žal se dandanes vse prepogosto pozablja, da znotraj imperijev in med njimi niso potovali in se preseljevali zgolj kolonizatorji, ampak tudi koloniziranci; »ti so potovali ne samo kot sužnji, temveč tudi kot mezdni delavci, domači služabniki, potniki in trgovci« (Loomba 2009: 10). Intenzivni stiki so posledično zahtevali gradnjo ustrezne prometne infrastrukture. Baskar (2008: 26) navaja, da se je slovenski pesnik Anton Aškerc (1856–1912) na pot v Istanbul leta 1893 odpravil z vlakom, ko je železna cesta slednjega povezovala z Dunajem šele borih pet let. Prometno povezovanje je bilo torej pomembno celo v obdobju, ko se je že pojavil problem »bolnika ob Bosporju«. Vzroke moramo iskati v tem, da so se imperialne elite pogosto vmešavale v domicilne politike rivalskih imperijev, da bi s povzročenjem tenzij znotraj njih slabile njihovo politično, vojaško ali ekonomsko moč v mednarodni skupnosti (glej Burbank in Cooper 2010: 449). Said (1994: 199) navaja negodovanja lorda Cromerja (1841–1917) o francoskem vtikanju v britanske kolonije. Ob tem so že etablirani imperiji zatirali možnost nastanka konkurenčnih imperijev v neposredni sosesčini, zato so novi imperiji pogosto vzniknili ali na robovih njihovega dometa – španski, britanski, osmanski ali ruski, tudi japonski – ali so medimperialni konflikti omogočili pojav novih političnih entitet (Burbank in Cooper 2010: 92).⁴⁴ Meje imperijev so bile bolj porozne, kot se je domnevalo v kolonialnih metropolah, a omenjeno dejstvo ni vedno razvidno iz uradnih dokumentov, ustvarjenih v njihovih birokratskih krogih (von Hagen 2004: 447). V svojem bistvu so bili imperiji namreč kontradiktorni, saj so si prizadevali določiti jasne meje med »znotraj« in »zunaj«, med »civiliziranimi« in »barbari«, vendar so hkrati poudarjali svojo brezmejnost (Colás 2008: 19).⁴⁵ Pri tem ne smemo spregledati, da tudi omenjeni kategoriji nista bili konsistentni, ampak so ljudje z delovanjem znotraj ideoloških in političnih struktur imperija ideologijam imperialne inkluzivnosti in diferenciacije kljubovali, zapiše Cooper (2005: 24). Ob tem poudarja, da so želeli nekateri ustvariti politični prostor popolnoma zunaj imperija in tako spodkopati omenjene ideologije. Kolonizirani so bili namreč kot vsi ljudje agensi svojih dejanj, ki »lahko gledajo na svoj status z distance; do neke mere se lahko odločajo, na kakšne načine ga bodo izražali, da bodo svojim soakterjem dali vedeti, kdo da so« (Eriksen 2009: 68). Ali z besedami Alejandra Colása (2008: 121): »Kot na drugih področjih imperialne izkušnje so bili kolonialni subjekti redko pasivne žrtve imperija, temveč prej dejavni – čeprav strukturno podrejeni – soudeleženci v imperialni civilizaciji.« Nadalje je treba spomniti na Grotiusovo razmišljanje (2011: 13), ko razpravlja o Javi, Cejlonu in Moluškem otočju:

Ti otoki, o katerih govorimo, imajo in so vedno imeli svoje kralje, vlado, zakone in pravne sisteme. Tamkajšnji prebivalci Portugalcem dovoljujejo trgovanje z njimi in enak privilegij priznavajo drugim narodom. Torej, ker Portu-

44 Identično so prav napetosti med vzhodnim in zahodnim delom »stare celine« po krmski vojni (1854–1856) v medprostoru med sovražnimi imperiji omogočile nastanek nove države v Evropi, to je Nemčije (Schulz 2003: 213).

45 Imperialne elite so si pogosto domišljale, da vladajo ali si prizadevale zavladati celotnemu *orbis terrarum*. Za Kumarja so bile imperialne ideologije inherentno univerzalistične, ne partikularistične (2010: 122, 131).

41 Pagden navaja, da je bila Indija, oziroma Azija v celoti, v imaginariju evropskih kolonizatorjev praviloma dojeta kot prostor prehoda, ne naseilitve (2003: 94). Z vidika koloniziranih je bil oddaljen in zato »neviden« vladar verjetno bolj zaželen kot nekdo, ki jih je lahko neposredno nadziral (Pagden 2003: xxiii).

42 Odločilno vlogo za uspešnost evropskih teritorialnih ekspanzij so imeli domači posredniki, čeprav številne analize Cortesovih in Pizzarovih zavojevanj v Južni Ameriki spregledajo pomembno vlogo staroselcev – koloniziranih, ki so prezirali in zavračali azteški oziroma inkovski imperij – pri njunem uničenju omenjenih imperijev (Howe 2002: 41; Burbank in Cooper 2010: 163). Podobno velja za evropsko trgovino z afriškimi sužnji, ki je najbolj koristila evropskim in severnoameriškim ekonomskim elitam, a parazitirala na podpori lokalnih afriških poglavarjev, posrednikov in lovcih na sužnje (Colás 2008: 88), česar Jeffs (2007: 462) ne omenja. Parsons (2010: 13) sodi, da so uspešni zavojevalci izkoriščali parohializem v domorodnih družbah. Kakorkoli, najnovejša dognanja potrjujejo, da družbe širom Afrike, Azije ali Amerik pred prihodom Evropejcev še zdaleč niso bile »vedno demokratične«, kot zatrjuje Césaire (2009: 19).

43 Propada evropskih imperijev niso povzročile napetosti v metropolah med proletariatom in buržoazijo ali trenja v kolonijah, ampak spopadi med imperiji (Burbank in Cooper 2010: 328–329). Lievenova (2003: 328) razlaga dezintegracije kolonialnih imperijev je kompleksnejša, saj da obstajajo tako notranji kot zunanji dejavniki njihovega razpada.

galci plačujejo davke in pridobijo dovoljenje tamkajšnjih vladarjev za trgovanje, dokazujejo, da tja ne prihajajo kot vladarji, ampak kot tujci. Pravzaprav prebivajo tam na podlagi privolitve.

Številni avtorji (npr. Howe 2002: 16; Burbank in Cooper 2010: 2) imperijem pripisujejo – nerezonirano – (zlo)rabo sile pri njihovem uveljavljanju in ohranjanju, vendar Pagden trditvi oporeka. Zanj so kolonizirani ostali del imperija le, dokler je večina med njimi imela od tega nekakšno korist (2003: 157). Imperialne elite so lahko kooptirale različne sile v imperialni sistem le, dokler je bil center percipiran kot nujen za uresničevanje interesov ljudi na periferiji oziroma dokler so imeli imperialni voditelji moč, da so kolonizirane prisilili v plačevanje davkov in dobrin (Cooper in Burbank 2010: 41). Omenjenemu na primeru odnosa med podonavsko monarhijo in Slovenci pritrjuje Grdina (1996: 53): »Čeprav so bile ekstatične besede o njej vsaj sprva mišljene iskreno, je nerazumevanje odločujočih faktorjev države za bistvene slovenske potrebe privedlo do preloma med prestolom in njegovimi podaniki.« Seveda niso vsa ljudstva nasprotovala vključitvi v imperije, številna so voljno postala kolonialni subjekt in sprejela imperialno kulturo, saj jim je transformacija razširila horizont možnosti in prinesla mnogotere koristi.⁴⁶ Še več, mnogi koloniziranci so se identificirali z imperijem, ki so mu pripadali. Prebivalci južne Somalije so tako v obdobju upora derviševe odločno branili italijanski imperij (glej Del Boca 2007: 114). Ne gre spregledati niti dejstva, da je bilo kar pet milijonov britanskih vojakov oziroma polovica vseh, borečih se v drugi svetovni vojni, iz britanskih kolonij in dominionov (Burbank in Cooper 2010: 407). Občutek skupne grožnje, ki prihaja od zunaj, je v mnogih primerih pripomogel h konsolidaciji imperijev, trdi Lieven (2003: 34). Za avtorja je bilo fizično nasilje v kolonijah »imperialni odgovor na to, kar so dojemali kot anarhistični potencial primitivne družbe« (2003: 107). Često ni bilo izraz moči in mogočnosti imperijev, ampak prej njihove šibkosti, ranljivosti (Cooper 2005: 157), kar je že v času njihovega razpadanja konstatiral Césaire (2009: 24).⁴⁷ Pri tem je imela ekscesivna uporaba vojaške sile nad koloniziranimi pogosto nasproten učinek od pričakovanega. Ko je želel Rodolfo Graziani (1882–1955), italijanski kolonialni upravnik v Etiopiji, maščevati poskus atentata nase – v nekaj dneh je bilo v Adis Abebi masakriranih na tisoče Etiopijcev (Fuller 2007: 34) – je nasilje italijanskih vojakov lokalno prebivalstvo pognalo v roke upornikov (Del Boca 2007: 166).⁴⁸ Izkušnje vladanja v Afriki italijanski uradniki niso znali ali hoteli prenesti na Balkanski polotok. Pirzio Biroli (1877–1962) je zato jadikoval, da je bil teror njegovih čet kot povračilo za upor Črnogorcev brezplodno dejanje (Burgwyn 2009: 103).

46 Nekatera so v tuji imperialni nadvladi iskala zaščito pred dominantno skupino (Lieven 2003: 373). Tako so na primer staroselci na Tajvanu na japonsko kolonizacijo gledali kot na alternativo diskriminaciji, ki so je bili deležni s strani Kitajcev, živečih na omenjenem otoku (Kleeman 2003: 28). Kljub temu nekateri avtorji še vedno vztrajno zavračajo dokaz za takšne argumente (Parsons 2010: 8).

47 Britansko bombardiranje iraških kmetov v dvajsetih letih 20. stoletja je bilo pokazatelj prav slednjega (glej Burbank in Cooper 2010: 392).

48 Neprepričljivo se zdi Libermanovo mnenje o večji verjetnosti za kolaboracijo z imperijem, kadar se zdijo možnosti za uspešen upor skoraj neznatne (1996: 23). Primer Slovenije med zadnjo svetovno morijo je poveden.

Kolonialni uradniki so pri zatiranju stavk ali uporov v kolonijah nedvomno uporabljali več sile, kot jo je bilo mogoče v kolonialnih metropolah, zapiše Lieven (2003: 107). Še dolgo po spoznanju, da je njihovo početje v nasprotju z modernimi načini vladanja (Cooper 2005: 185), so se trmasto »posluževali vrste spodbud in kazni, ki so bile precej daleč od konvencionalnih mednarodnih odnosov« (Doyle 1986: 45). V 19. stoletju so se namreč v Veliki Britaniji, Franciji in Belgiji zgodile demokratične spremembe, ki so v kolonialnih metropolah omogočale neke vrste liberalizem in demokracijo, vendar so načini vladanja v kolonijah ostali nespremenjeni (Suny 1998: 10).⁴⁹ Koncept »civilizacije« je bil namreč zastavljen tako ambivalentno, da je imperialnim elitam omogočal »dvojne standarde« (Mazower 2008: 586). Razen tega so odločitve o upravljanju kolonij pogosto samoiniciativno sprejemali vojaški ali civilni upravitelji proč od kolonialnih metropol, ki so jih pozneje samo potrjevale in le poredko posegale vanje (glej Burgwyn 2009: 150), bodisi zaradi nemoči bodisi želje po tem, da si ne umažejo rok s krvjo. Prav način uporabe sile oziroma grožnje z njo po mnenju Colása (2008: 8–9) imperij loči od preostalih političnih entitet.⁵⁰ Vendar imperialna praksa prekomerne uporabe nasilja ni *a priori* preprečila uporniških protidejanj koloniziranih in vsak imperij je imel svoje uporniške province, ki so se običajno zoperstavljale poostrenemu nadzoru metropole ter povečani ekonomski eksploataciji (Lieven 2003: 174). V množici bitk proti ekspanzionizmu evropskih kolonialnih imperijev za Del Boca (2007: 69) še posebej izstopa tista etiopskih sil pod vodstvom Menelika II. (1844–1913) proti italijanskemu imperiju, ki je bil zaradi poraza pri Adui (1896) deležen posmeha preostalih evropskih imperijev, saj da je morala neka sodobna evropska vojska prvič priznati premoč afriški.⁵¹ Navedeni in podobni primeri upora koloniziranih pritrjujejo Cooperjevi (2005: 51) trditvi o nesposobnosti imperijev, da bi učinkovito integrirali svoje raznolike dele. A upori staroselcev sploh niso bili novodoben pojav. Ob analizi evropskih osvajanj se pogosto pozablja, da so bili »prvi« evropski avanturisti in pomorščaki ob spopadu s prebivalci današnjega Senegala poraženi (Pagden 2003: 50–51).⁵² Kljub navedenemu Ania Loomba (2009: 38) konstatira, da so »celo najbolj represivni kolonialni sistemi vključevali tudi nekaj obojestranskega popuščanja«.

Ena od glavnih značilnosti evropskih imperijev, tako vsaj trdijo njihovi kritiki, naj bi bila ekonomska eksploatacija kolonij (Colás 2008: 71). Mednje lahko uvrstimo Saida (1994: 59), ki domneva, da so kolonialni imperiji črpali svojo moč iz izkoriščanja kolonij.⁵³ Nasprotno je za Burbankovo in Cooperja »ne-

49 Naj zveni še tako apologetsko, vendar Mazower (2008: 97) zatrjuje, da je državno nasilje nemških in sovjetskih oblastnikov v razkosani Poljski presegalo stopnjo nasilja v drugih imperijih.

50 »Tiranija je bila – in je – mogoča v nacionalno homogenih državah kot tudi v imperijih« (Burbank in Cooper 2010: 11).

51 Kljub temu da je poraz italijanskih čet povzročil hude izgube na strani zavojevalcev, Italijanov in askarov, saj je življenje izgubilo med 4.000 in 7.000 vojakov (Fuller 2007: 29), avtorjev navedek ni točen. Niso bili Italijani, ampak Angleži tisti, ki so prvi utrpeli poraz v boju z afriško vojsko, in sicer leta 1879 z Zulujci.

52 Prvi pišem v navednicah zato, ker seveda to niso bili prvi, ki so se odpravili na pot. Le nazaj so se očitno vrnili in lahko poročali o svoji neuspeli misiji.

53 Vladajoča klika v Sovjetski zvezi je zaradi pomanjkanja sredstev lahko »ohranjala imperij [le] tako, da je manipulirala z obstoječimi etničnimi

enakomerna moč oblasti po svetu jasno pričala o neenakomernem učinku kapitalizma» (2010: 450). Nazoren primer je bila Anatolija, osrednja pokrajina osmanskega imperija, ki je bila v nasprotju s provincami na Balkanu med njegovimi najrevnejšimi predeli (Howe 2002: 76–77). Kot na primeru italijanskih kolonij v Jugoslaviji dokazuje Burgwyn (2009: 172), so profitabilno ekonomsko izkoriščanje kolonij največkrat onemogočale razmere v njih, in sicer pomanjkljiva prometna infrastruktura, zastarele proizvodne tehnologije in neusposobljena ter »neposlušna« delovna sila. Domačinski ekonomski odnosi v Afriki, Amerikah in Aziji so se po prihodu evropskih imperialnih veselil nedvomno spremenili, vendar bi bilo pretirano trditi, da so zunanji posegi obstoječa ekonomska razmerja vedno popolnoma uničili. Vpeljava novega gospodarskega sistema ne uniči nujno starega, trdi Eriksen (2009: 226). Nasprotno, predvsem v Aziji je prihod Evropejcev stoletja dolgo blagodejno vplival na domačo ekonomijo (glej Howe 2002: 80; Burbank in Cooper 2010: 18).⁵⁴ Kljub temu Liberman (1996: 4) opozarja, da tuja dominacija ne zavira *per se* ekonomske prosperitete določenega območja ali države, čeprav po njegovem mnenju profitabilnost ni nikoli tako visoka kot v nacionalnih državah. Evropski kolonizatorji namreč niso mogli po mili volji izkoriščati koloniziranih, saj so bili slednji sposobni ukaniti in izpodbijati načela in prakse, na katerih sta temeljila izkoriščanje in kapitalistični napredek (Cooper in Stoler 1997: 5). Za uresničitev cilja, ki je bil *modus vivendi* med kolonialno metropolo in imperialnimi subjekti, so morale imperialne elite slednjim nekaj tudi ponuditi, omogočiti. Prihodki imperijev in stroški, povezani z njihovim upravljanjem, so bili namreč močno odvisni od praks koloniziranih – njihove rezistence oziroma kolaboracije, trdi Liberman (1996: 18–19). Avtor meni, da v obdobjih miru imperialne elite namenoma niso na vso moč eksploatirale lokalnih ekonomij, ampak so raje krepile domače (Liberman 1996: 15). Obenem so tisti, ki so želeli služiti z uvozom iz kolonij v kolonialno metropolo, pogosto naleteli na nasprotovanje domačih kapitalistov ali veleposestnikov, ki jim je konkurenca odžirala dobiček (glej Burgwyn 2009: 172).⁵⁵

Imperialiste je pri njihovem osvajanju *terra nullius* pogosto preveval občutek, da ima njihov imperij posebno vlogo ali namen v svetu, zato Kumar (2010: 124, 130) razvije koncept »imperialnega« oziroma »misijonskega« nacionalizma«. Mogoče je, da se začne določena skupina ljudi identificirati z imperijem, ki ga je ustvarila. Povedano drugače, kot nacionalisti radi glorificirajo lasten narod, tako imperialisti svoj imperij dojemajo kot nekaj posebnega oziroma unikatnega, a hkrati prezirajo nacionalizem (Kumar 2010: 130), ker je bil destruktivno naravnano do njihovega imperija. Britanski imperialisti so v začetku 20. stoletja eksistenco svoje politične formacije še vedno upravičevali z do-

odnosi v provincah« (Matsuzato 2007: 7).

54 Celó tako demonski imperij, kot je bil tretji rajh, je postavil infrastrukturne temelje za razmah povojne poljske kemične industrije v Šleziji in z modernizacijo proizvodnje ter dotokom kapitala v Franciji omogočil uspešno povojno proizvodnjo umetnega tekstila. Že v času okupacije med letoma 1940 in 1945 je z nakupi pridelkov omogočil, da se je dansko kmetijstvo ponovno postavilo na noge po recesiji v tridesetih letih 20. stoletja (glej Mazower 2008: 270, 277).

55 V času finančne krize v tridesetih letih 20. stoletja je močno padla cena riža na Japonskem, in njegovi pridelovalci so se morali soočiti tudi s konkurenco znotraj imperija, z uvozom iz Koreje in s Tajvana (Reischauer in Jansen 2005: 96).

brobitjo, ki naj bi jo imperij prinesel koloniziranim, trdi Pagden (2003: 151–152). Za avtorja je bilo v tej ideji implicirano, da bodo zavojevani lahko nekoč v daljni prihodnosti spet samostojno vladali – a šele, ko postanejo dovolj »civilizirani«. Večina evropskih intelektualcev v viktorski dobi je bila prepričana, da mora biti svoboda (beri neodvisnost) kolonij zaslužena (glej Mazower 2008: 586).

Pri proučevanju imperijev ni odveč imeti v mislih Lievenovega (2003: xiv) opozorila, da imperiji za večino imperialnih subjektov niso bili nelegitimni in nepriljubljeni,⁵⁶ kar Doylova (1986: 42) analiza ignorira, Parsonsova (2010: 4) celo popolnoma nasprotuje, in sicer v prepričanju, da so imperiji za imperialne subjekte vedno 'nevzdržni' (*intolerable*).⁵⁷ Pagdenovo (2003: 158) razmišljanje o uporabi koloniziranih je kompleksnejše: »Upor proti katerikoli oblasti zahteva organiziranost in pogum. V primeru upora proti kolonialni nadvladi pa je potrebna tudi neka vizija svetlejših prihodnosti v postkolonialnem svetu.« Vzrok za kolaps Sovjetske zveze tako ne moremo iskati v rebeljonu nad sovjetskimi imperijem razočaranih prebivalcev njegovih republik, kot to počne Simoniti (2011: xiii),⁵⁸ ampak v deliberativni odločitvi sovjetskih političnih elit, ki v njegovi ohranitvi niso videli več smisla (Lieven 2003: 379). Spremeniti se mora dojemanje imperija v metropoli, da se lahko kolonije transformirajo v nacionalne države, ugotavlja Said (1994: 200) – zgolj *levée en masse* koloniziranih ni bil nikoli dovolj. Bolj kot ekscesivno uporabo sile lahko imperijem očitamo konstruiranje namišljenih ljudstev v Afriki, ko so kolonialni upravitelji samovoljno združevali navidez sorodne, a vendarle raznolike jezikovne skupine, da bi jim lažje vladali (Pagden 2003: 160–161). Vendar so tudi pri tej kategorizaciji pomembno vlogo odigrali lokalni posredniki, išoč koristi zase (Cooper in Stoler 1997: 11). Ania Loomba (2009: 104) tako na primeru Indije opiše primer krepitve stereotipov iz predkolonialnega obdobja, zato je kasta brahmanov ohranila pozitivno (samo)podobo, že prej zatirani pripadniki različnih plemen pa so tudi v britanskih reprezentacijah ohranili izrazito negativne attribute. Za Burbankovo in Cooperja (2010: 307) je kastni sistem produkt brahmansko-britanskega dialoga brez predhodne zgodovinske realnosti.

Čeprav se je mogoče strinjati z mislijo Williama G. Beasleyja (1987: 258), da je »imperializem kot slon pod rokami slepcev: njegova narava je odvisna od dela, ki ga proučujemo«, bi metodološki preboj v raziskovanju kolonialnih imperijev na Slovenskem manj škodil kot koristil. Vse prerado se pozablja, da narod ni večer, ampak »zgodovinski pojav; sčasoma se je razvijal in spreminjal in bo nekoč prešel ali vsaj izgubil svoj politični in kulturni pomen ter naredil prostor kakšni drugi obliki človeške skupnosti« (Schulze 2003: 105).

56 Kot rezonira Mann, »je težko najti oblast, ki je bodisi pretežno legitimna bodisi pretežno nelegitimna, saj je njeno izvrševanje običajno zelo dvo- rezno« (2005: 7).

57 Dejansko so kolonizirani često cenili evropsko znanje in tehnologije, čeprav so nekateri hkrati izrazito nasprotovali tuji prevladi (glej Loomba 2009: 28, 92). Odzivi koloniziranih na imperije so bili različni, krajevno in časovno pogojeni, zato jih ni primerno »tiščati v isti koš« (glej Howe 2002: 99).

58 V referendumih marca 1991. izvedli so jih v devetih od petnajstih sovjetskih republik, je 76,4 odstotka volivcev glasovalo za ohranitev Sovjetske zveze – volilna udeležba je bila 80-odstotna (Lieven 2003: 379–380).

Viri in literatura

- BARKEY, Karen: Thinking About Consequences of Empire. V: Karen Barkey in Mark von Hagen (ur.), *After Empire: Multiethnic Societies and Nation-Building: The Soviet Union and the Russian, Ottoman, and Habsburg Empires*. Boulder: Westview Press, 1997, 99–114.
- BASKAR, Bojan: Ambivalent Dealings with an Imperial Past: The Habsburg Legacy and New Nationhood in ex-Yugoslavia, 2003; <http://www.theslovenian.com/articles/baskar.pdf>, 27. 5. 2011.
- BASKAR, Bojan: Austronostalgiya in Yugonostalgiya in the Western Balkans. V: Božidar Jezernik, Rajko Muršič in Alenka Bartulović (ur.), *Europe and its Other: Notes on the Balkans*. Ljubljana: Oddelek za etnologijo in kulturno antropologijo Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani, 2007, 45–62.
- BASKAR, Bojan: Načini potovanja in orientalistično potopisje v avstro-ogrski provinci: Primer Antona Aškerc. *Glasnik SED* 48(3/4), 2008: 24–35.
- BASKAR, Bojan: Babuškini orientalizmi od blizu: Analitični koncept ali komet z zahoda. V: Ksenija Vidmar Horvat in Avgust Lešnik (ur.), *Včeraj in danes: Jubilejni zbornik socioloških razprav ob 50-letnici Oddelka za sociologijo, 1960–2010*. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete, 2010, 209–229.
- BEASLEY, William G.: *Japanese Imperialism 1894–1945*. Oxford in New York: Clarendon Press in Oxford University Press, 1987.
- BROWN, Keith: *The Past in Question: Modern Macedonia and the Uncertainties of Nation*. Princeton, Princeton University Press, 2003.
- BURBANK, Jane in Frederick Cooper: *Empires in World History: Power and the Politics of Difference*. Princeton: Princeton University Press, 2010.
- BURGWY, James H.: *Imperij na Jadranu: Mussolinijevo osvajanje Jugoslavije 1941–1943*. Mengeš: Ciceron, 2009.
- CÉSAIRE, Aimé: *Razprava o kolonializmu*. Ljubljana: Založba/*cf., 2009.
- COLÁS, Alejandro: *Empire*. Cambridge, Malden: Polity Press, 2008.
- COOPER, Frederick: *Colonialism in Question: Theory, Knowledge, History*. Berkeley: University of California Press, 2005.
- COOPER, Frederick in Ann Laura Stoler: Between Metropole and Colony: Rethinking a Research Agenda. V: Frederick Cooper in Ann Laura Stoler (ur.), *Tensions of Empire: Colonial Cultures in a Bourgeois World*. Berkeley, Los Angeles in London: University of California Press, 1997, 1–56.
- DEL BOCA, Angelo: *Italijani, dobri ljudje?* Ljubljana: Mladinska knjiga, 2007.
- DIALLA, Ada: Empire and Nation: Tensions and Convergences in Russia, 1861–1905, 2006; <http://www.nnet.gr/historein/historeinfiles/histvolumes/hist05/historein5-dialla.pdf>, 10. 2. 2010.
- DOYLE, Michael W.: *Empires*. Ithaca in London: Cornell University Press, 1986.
- ERIKSEN, Thomas Hylland: *Majhni kraji, velike teme*. Maribor: Aristej, 2009.
- FULLER, Mia: *Moderns Abroad: Architecture, Cities and Italian Imperialism*. London in New York: Routledge, 2007.
- GELLNER, Ernest: *Nations and Nationalism*. Oxford: Blackwell Publishers, 1997.
- GERASIMOV, Ilya, Serguei Glebov, Alexander Kaplunovski, Marina Mogilner in Alexander Semyonov: In search of a new imperial history, 2006; http://www.zeitgeschichte-online.de/zol/portals/_zf/documents/pdf/abimperio.pdf, 14. 9. 2010.
- GOLDSTEIN, Ivo: *Hrvaška zgodovina*. Ljubljana: Slovenska matica, 2008.
- GRDINA, Igor: Hrast se omaje in hrib, zvestoba Slovincu ne gane. *Zgodovina za vse* 3(1), 1996: 46–56.
- GROTIUS, Hugo: *Svobodno morje*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede in Ministrstvo za zunanje zadeve, 2011.
- HALBWACHS, Maurice: *Kolektivni spomin*. Ljubljana: Studia humanitatis, 2001.
- HOWE, Stephen: *Empire: A Very Short Introduction*. New York: Oxford University Press, 2002.
- JEFFS, Nikolai: Kdaj, kje, zakaj postkolonialne študije. V: Nikolai Jeffs (ur.), *Zbornik postkolonialnih študij*. Ljubljana: Krtina, 2007, 461–503.
- KAMINAGA, Eisuke: Maritime History and Imperiology: Japan's »Northern Fisheries« and the Priamur Governor-Generalship. V: Kimitaka Matsuzato (ur.), *Imperiology: From Empirical Knowledge to Discussing the Russian Empire Societies*. Sapporo: Slavic Research Center Hokkaido University, 2007, 259–273.
- KLEEMAN, Faye Yuan: *Under an Imperial Sun: Japanese Colonial Literature of Taiwan and the South*. Hawai'i: University of Hawai'i Press, 2003.
- KRAMBERGER, Taja in Drago Braco Rotar: *Misliti družbo, ki (se) sama ne misli*. Ljubljana: Sophia, 2010.
- KUMAR, Krishan: Nation-States as Empires, Empires as Nation-States: Two Principles, One Practice? *Theory and Society* 39(2), 2010: 119–143.
- LIBERMAN, Peter: *Does Conquest Pay? The Exploitation of Occupied Industrial Societies*. Princeton, N. J.: Princeton University Press, 1996.
- LIEVEN, Dominic: *The Russian Empire and Its Rivals*. London: Pimlico, 2003.
- LOOMBA, Ania: *Kolonializem in neokolonializem*. Ljubljana: Orbis, 2009.
- MANN, Michael: *The Sources of Social Power (Volume 1): A history of power from the beginning to A.D. 1760*. Cambridge idr.: Cambridge University Press, 2005.
- MATSUZATO, Kimitaka. Introduction. V: Kimitaka Matsuzato (ur.), *Imperiology: From Empirical Knowledge to Discussing the Russian Empire Societies*. Sapporo: Slavic Research Center, Hokkaido University, 2007, 5–16.
- MAXWELL, Alexander: Slavic Macedonian Nationalism: From »Regional« to »Ethnic«. *Ethnologia Balkanica* 11, 2007: 127–154.
- MAZOWER, Mark: *Hitler's Empire: How the Nazis Ruled Europe*. New York: Penguin Press, 2008.
- MOTYL, Alexander J.: Thinking About Empires. V: Karen Barkey in Mark von Hagen (ur.), *After Empire: Multiethnic Societies and Nation-Building: The Soviet Union and the Russian, Ottoman, and Habsburg Empires*. Boulder: Westview Press, 1997, 19–29.
- PAGDEN, Anthony: *Peoples and Empires: A Short History of European Migration, Exploration, and Conquest, from Greece to the Present*. New York in Toronto: Modern Library, 2003.
- PARSONS, Timothy H.: *The Rule of Empires: Those Who Built Them, Those Who Endured Them, and Why They Always Fall*. New York: Oxford University Press, 2010.
- REISCHAUER, Edwin O. in Marius B. Jansen: *The Japanese Today: Change and Continuity*. Clarendon: Tuttle Publishing, 2005.
- SAID, Edward W.: *Culture and Imperialism*. New York: Vintage Books, 1994.
- SCHULZE, Hagen: *Država in nacija v evropski zgodovini*. Ljubljana: Založba/*cf., 2003.
- SIMONITI, Iztok: Uvodna razprava: Hugo Grotius in naravno pravo. V: Hugo Grotius, *Svobodno morje*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede in Ministrstvo za zunanje zadeve, 2011, v–xv.
- STOLER, Ann: Mixed-bloods' and the Cultural Politics of European Identity in Colonial Southeast Asia. V: Jan Nederveen Pieterse in Bhikhu Parekh (ur.), *The Decolonization of Imagination: Culture, Knowledge and Power*. London in New Jersey: Zed Books, 1995, 128–148.
- SUNY, Ronald Grigor: The Empire Strikes Out: Imperial Russia, 'National' Identity, and Theories of Empire, 1998; http://www.dartmouth.edu/~crn/crn_papers/Suny4.pdf, 25. 5. 2011.
- VIDMAR, Ičo: Črni Orfej iz stare karibske kolonije. V: Aimé Césaire, *Razprava o kolonializmu*. Ljubljana: Založba/*cf., 2009, 73–97.
- VIDEMŠEK, Boštjan: Vojna proti civilizaciji. Delo, 10. september 2011.
- VON HAGEN, Mark: Empires, Borderlands, and Diasporas: Euroasia as Anti-Paradigm for the Post-Soviet Era. *The American Historical Review* 109(2), 2004: 445–468.
- WALLERSTEIN, Immanuel: *Uvod v analizo svetovnih-sistemov*. Ljubljana: Založba/*cf., 2006.

A “Prison of Nations” Or a Tolerant Political Entity: A Different Conceptualization of the Empire

It may be said that human history is actually the history of empires. However, the label empire is now perceived as an insult since the term contains a pronounced negative connotation both in political and in popular discourses. Nevertheless, recent imperial studies (the so-called imperiology) indicate that equating the empire with Beelzebub is in marked contrast with historical reality. Colonial empires were rather complex political entities. Due to their sheer size and religious and ethnic diversity, they were rarely completely under the control of the elites in colonial metropolises. The lack of both human and material resources forced imperial leaders to govern through intermediaries, which the latter frequently abused in order to enhance their own power and prestige. Even after the introduction of modern means of transportation and of telecommunication systems, communication between power centers and their colonies was rather difficult as commands and directives from the power centers reached the colonies with delay. As a consequence, governors could rule arbitrarily and were frequently more radical toward the colonized than the elite in power centers. Different groups of colonizers pursued in colonies their own particular interests, which led to disputes in the ways of government. Missionaries often complained about the inhumane treatment of indigenous peoples, and indeed of all those who did not fall in the group of colonizers. Nevertheless, studies of empires show that the relations between the colonizers and the colonized were rather ambiguous. Contrary to the belief prevailing in postcolonial studies, the colonized peoples were indeed agents of their actions, naturally within the prevalent social structures of that time.

